

Matti Taneli väitteli 30.11.2012 Turun yliopistossa kasvatustieteestä otsikolla

KASVATUS ON KASVAMAAN SAATTAMISTA.

Kasvatusfilosofinen tutkimus J.A. Hollon sivistyskasvatusajattelusta.

Vastaväittäjänä oli professori Jarmo Toiskallio Maanpuolustuskorkeakoulusta.

Työn ohjaajat olivat professori Risto Rinne, professorit Kimmo Lehtonen ja Arto Jauhiainen. Esitarkastajat olivat Jarmo Toiskallio ja professori Veli-Matti Värri Tampereen yliopistosta.

Lektio

Juho August eli J. A. Hollo (1885–1967) oli varsin monialainen kulttuurivaikuttaja. Hän ehti toimia elämänsä aikana monessa tehtävässä. Hän oli suomentaja (suomensi yli 300 kirjaa), kriitikko, esseisti, kirjailija, Helsingin yliopiston kasvatustieteiden ja opetusopin professori ja Yhteiskunnallisen korkeakoulun kansleri. Holloa voidaan pitää J. V. Snellmanin rinnalla merkittävimpänä suomalaisena kasvatusajattelijana, mutta hänen kasvatusajattelustaan ei ole kuitenkaan aiemmin tehty väitöskirjaa. Hollon keskeiset kasvatustieteelliset teokset ovat: Mielikuvitus ja sen kasvattaminen I-II (1918, 1919), Kasvatuksen teoria (1927), Kasvatuksen maailma (1927), Itsekasvatus ja elämisen taito

(1931) ja postuumisti ilmestyneet päiväkirjat vuosilta 1918–1967) Sielun vaellus (1985, toim. Irina Hollo)

Hollon nimeen liitetään kasvatusta luonnehtiva lause ”Kasvatus on kasvamaan saattamista”. Tarkastelen hänen kasvatusajatteluaan kasvamaan saattamisen kehyksessä. Hollon mukaan se on kaiken kasvatuksen perustava näkemys.

Tutkimukseni on kasvatustieteellinen. Lähestymistapani on hermeneuttis-analyttinen ja tutkimusmenetelmäni systemaattinen analyysi. Tällä tarkoitan sitä, että analysoin Hollon kasvatusajattelua ja pyrin eläytyvästi ymmärtämään sen monia ulottuvuuksia. Tavoitteenani on esittää näkemys, joka on akateemisesti – ja myös ihmiselämän ja yhteiskunnallisen hyvän etsimisen ja kehittämisen kannalta – relevantti.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Millainen on Hollon näkemys kasvatuksesta, kasvatuksen maailmasta ja kasvatuksen teoriasta?
2. Mikä on Hollon käsitys kasvattajan ja kasvatettavan merkityksestä kasvatustapahtumassa?
3. Mitä asioita sisältyy sivistyskasvatukseen eli kasvamaan saattamisen elementteihin?

Tutkimuskysymyksistä teen johtopäätöksiä ja tarkastelen seuraavia kysymyksiä:

1. Miksi Hollon teoria on yhä ajankohtainen teoria kasvatustieteen identiteetin kannalta tarkasteltuna?
2. Millainen opettajankoulutuksen pitäisi olla, jotta tulevaisuuden opettajista tulisi kasvamaan saattajia, sivistyksen kantajia?
3. Miten koulusta aikaansaadaan suhteellisen autonominen ja monipuolinen sivistyksen kehto?

Hollon näkemys kasvatuksesta kasvamaan saattamisena on kuvaus siitä, mistä kasvatuksessa on perustaltaan kysymys. Hän yhtyy katsantokannassaan aristoteeliseen ja kantilaiseen traditioon, jonka mukaan kasvatuksessa on kysymys kasvatuksellisesta ohjaamisesta siten, ettei kasvatettavaa kohdella koskaan pelkästään välineenä vaan päämääränä sinänsä. Hollon mukaan kasvatuksen maailma on suhteellisen itsenäinen elämänmuotonsa, jolla on oma ontologinen erityislaatunsa. Tämän takia sitä ei voi jättää muiden elämänmuotojen hallittavaksi. Hollon mukaan kasvatusoppia ei pidä J. F. Herbartin tavoin redusoida myöskään psykologiaan tai filosofiaan, koska silloin se menettää oman tieteellisen itsenäisyytensä.

Hollon mukaan kasvatus on elämänmuoto, jota ei voida lähestyä tietyistä valmiista teoreettisesta viitekehystä, vaan se vaatii omasta kasvatustodellisuudesta nousevan teoriansa. Hänen näkemyksellään on yhteyttä Ludwig Wittgensteinin myöhäisfilosofian elämänmuotoa (Lebensform) koskeviin näkemyksiin ja Edmund Husserlin fenomenologiseen ajatukseen elämismaailmasta (Lebenswelt) sekä erityisesti Eduard Sprangerin erilaisia elämänmuotoja koskeviin näkemyksiin.

Hollon mukaan kasvatus on sui generis, jolla on oma sisäinen luonteensa, kasvatustodellisuus, jossa ihmisen kasvu tapahtuu. Sen takia kasvatuksen maailmaa ei voida ymmärtää eikä selittää sen ulkopuolisilla näkemyksillä. Kasvatuksen analysoiminen on haasteellista, koska se on varsin moninainen ilmiö. Kaikessa, missä ilmenee kasvua ja kasvamista, voidaan puhua kasvatuksesta. Hollon rajoittuu kuitenkin kasvatuksen teoriassaan tarkastelemaan ihmisen kasvatusta, jota voidaan pitää vaikeimpana tehtävänä, mikä ihmiselle voidaan antaa. Hollon mukaan kasvatuksella tulee olla oma sille sopiva teoriansa, joka on luonteeltaan käytännöllinen.

Hollon henkityhteellinen ja fenomenologis- hermeneuttinen kasvatuskäsitys oli vastalause oman aikansa positivistista ja empiiristä kasvatustajatteluun kohtaan. Se on myös oppositiossa nykyajan välineellistävää ja markkinavetoista kasvatusta ja kasvatuskäsitystä kohtaan. Ajan hengen mukaista on valitettavasti myös se, että sivistystä koskeva pohdinta on katoamassa jopa kasvatusta koskevasta tutkimuksesta ja keskustelusta.

Hollon optimistiseen kasvatuskäsitykseen on vaikuttanut vitalismin lisäksi sodan läheisyys ja siihen liittyvä usko tulevaisuuteen. Hän uskoi – tai ainakin tahtoi uskoa – että kasvatuksen avulla on mahdollista ohjata jopa koko kansakuntaa kohti hyvää, parantaa sodan arpeuttamia ihmisten mieliä ja luoda osaltaan rauhallista tulevaisuutta. Jokaisen kasvattajan on tarmokkaasti pyrittävä elämän suurimman voiman, pedagogisen rakkauden, avulla saavuttamaan mahdollisimman täydellinen – kasvatuksen – maailma.

Hollon ajatteli, että kasvatuksen on optimaalisesti onnistuakseen välttämätöntä olla monipuolista sivistyskasvatusta, johon kuuluvat älyllinen, eettinen, esteettinen, uskonnollinen ja toiminnallinen kasvatus. Mikään kasvatuksen osa-alueista ei saa olla hallitsevassa asemassa, vaan osa-alueiden tulee olla harmonisessa vuorovaikutuksessa. Hollon piti mielikuvitusta kasvatuksen eri osa-alueita yhdistävä tekijänä, tietynlaisena laastina, joka sitoo ne saumattomasti yhteen. Hänen mukaansa mielikuvitus eli kuvittelu on älyllistä toimintaa, jolla on yhteys ihmisen tunteisiin ja esteettiseen elämään. Hollon mukaan lapsilla ei kuitenkaan ole kuvittelutoimintaa, koska heillä ei ole siihen tarvittavaa mielikuvavarastoa. Lapsen elämää hallitsee illusionismi eli

todellisuudentuntuisuus, joka on kuitenkin välttämätön perusta mielikuvituksen kehittymiselle. Mielikuvitus on valta-aate, jolla ei kuitenkaan tarvitse olla itsenäisen oppiaineen asemaa koulussa, vaan se voi vaikuttaa parhaiten eri oppiaineiden sisäisenä voimana.

Hollo sanoi mielikuvituksen ja esteettisen tunteen välisen yhteyden olevan ilmeinen. Esteettisessä elämyksessä yhteys on välittömästi koettavissa. Kuvittelun ja tunteen vuorovaikutus voi aikaansaada esteettisen vaikutelman. Estetiikka on kaikkea kasvatusta luonnehtiva elementti. Kasvatustapahtumassa ja koulun sisäisessä ja ulkoisessa ilmapiirissä ihmissuhteista koulun sisustukseen on tärkeää ilmetä esteettisyys. Se on myönteinen kokonaissävytys, joka inspiroi kasvattajaa ja ennen muuta kasvatettavien opiskelua.

Hollo pitää opettajan persoonallisuutta tärkeänä tekijänä kasvatuksessa. Opettajan tieteellisissä opinnoissa yleissivistyksellisyydellä on keskeinen merkitys. Hänen on tärkeää opiskella mahdollisimman laaja-alaisesti humanistisia oppiaineita, koska kasvatuksessa on ennen muuta kysymys ihmisestä.

Kasvattaja oppii käyttämään mielikuvitustaan kasvatustapahtumassa siten, että hän tulee kasvatuksellisesti näkeväksi eli hän kykenee ymmärtämään sen, mikä kussakin tilanteessa vaatii erityistä huomiota. Estetiikka voidaan ymmärtää avaimena empaattisuuteen, toisten ihmisten ymmärtämiseen, kunnioittamiseen ja heistä huolehtimiseen. Näin ollen estetiikka johtaa kasvatettavat eettiseen toimintaan.

Hollon mukaan jokainen kasvattaja on myös kasvatettava, joka on kasvatustapahtumassa samanaikaisesti sekä kasvattaja että kasvatettava. Kasvattajalla tulee kuitenkin olla myönteinen auktoriteetti kasvatettavaan. Hänen tulee toimia asemassaan kunnioittavasti ja pedagogisen rakkauden periaatteen mukaisesti kasvatettavaa kohtaan. Jokaisen kasvattajan, jokaisen ihmisen, tulee myös kasvattaa itseään. Hollo puhuu sekä elinikäisestä kasvatuksesta että itsekasvatuksesta. Kasvattajan itsekasvatus jatkuu hänen koko elämänsä ajan. Ihminen voi olla ulkoisesti saavuttanut paljon mutta ei ole sisäisesti kehittynyt paljoakaan. Hollo toteaa, että kasvatuksen ajassa on sisäinen aika ulkoista aikaa tärkeämpää.

Kasvatuksen teoria on aina teoria käytäntöä varten. Talous, uskonto, politiikka ja muut inhimilliset maailmat tarkastelevat elämää niille luonteenomaisista näkökulmista. Niille on ominaista jakamisen ja hallitsemisen periaate. Kasvatuksen maailman alueena ja tarkoituksena on sen sijaan elämä kokonaisuudessaan. Kasvatuksen johtavana aatteena on palvelemisen periaate. Se ei ole suinkaan vaatimaton vaan erittäin

merkittävä tehtävä, jota ilman itse asiassa muut elämänmuodot eivät selviydy. Palvelemista on nimenomaan se, kun saatetaan kasvatettava kasvamaan. Häntä ohjataan tulemaan siksi, mitä hän syvimmiltään on. Tämä on ikuisen pedagogiikan päämäärä. Tämän takia Hollon väite, että tieteet suhtautuvat elämän kokonaisuuden kannalta mitättömiin tehtäviin ja jäävät eksaktiudestaan huolimatta ihmisen näkökulmasta arvottomiksi, tulee ymmärretyksi. Hänen mukaansa kasvatuksen maailman erityispiirre on sen kokonaisvaltainen näkökulma ja elämän palvelemisen tarkoitusperä. Tämän takia myös kasvatuksen teorian luomisessa tulee ottaa huomioon, mitä Hollo korostaa myös itsekasvatusta koskevissa kirjoituksissaan, pyrkimys eheyteen ja monipuoliseen sivistykseen.

Hollon mukaan kasvattajan tärkein tehtävä on luoda kasvatettavalleen eheä sivistyksellinen perusta, josta kasvatettava voi jatkaa kehittymistään ihmisyyden toteuttajana. Kasvattajan on hyvä omata monipuoliset tiedot ja taidot, mutta se ei ole kuitenkaan tärkeintä. Tärkeintä on, että hän on myös itse sivistyksellisesti ja muulla tavoin mahdollisimman ehyt ja tasapainoinen persoona, jolla on halu ja kyky auttaa. Tämän takia opettajankoulutuksessa on tarkoituksenmukaista järjestää autenttisia tilanteita, joissa opettajaksi opiskelijat voivat harjoitella tulevaa työtään. Valittaessa opiskelijoita opettajankoulutukseen empatiakykyä ja halukkuutta auttamiseen on syytä pitää tärkeämpinä kriteereinä kuin opintomenestystä. Näin voidaan varmistaa, että opettajan-koulutukseen valitaan opiskelijat, jotka ovat taipuvaisia opiskelemaan sekä teoreettisesti että käytännöllisesti opettaja-kasvattajiksi.

Hollon kasvatustajattelu on ollut tärkeä vaikutus myöhempään kasvatuksen filosofiseen tutkimukseen. Hän on ollut vahva inspiraation lähde monille merkittävälle suomalaisille kasvatustajattelijaille, jotka ovat suorasti (eksplisiittisesti) tai epäsuorasti (implisiittisesti) puhuneet kasvamaan saattamisesta eli ajattelun, tunteen, tahdon ja mielikuvituksen tasapainoisesta kasvatuksesta. Myös itse esitän väitöskirjani lopussa ideaalikoulunäkemykseni, joka osaltaan perustuu Hollon ajatuksiin.

Hollo on ikuisen pedagogiikan edustajana yhä ajankohtainen. Hänen kasvatustajatteluunsa edellyttävät jatkuvaa pohdintaa ja kehittämistä. Hollon mukaan kasvatuksen tutkija on ihmistutkija. Tutkija voi antaa vain keskeneräisiä ja kokonaisuuteen nähden osavastuksia. Hollon mukaan tieteen tutkimusalue on liian kapea ja intressi väärä, koska se pyrkii ratkaisemaan kasvatusta koskevia kysymyksiä samalla tavoin kuin luonnontieteellisiä kysymyksiä. Mutta kasvatuksen tutkimuksessa on kuitenkin enemmän kysymys ihmisen ymmärtämisestä kuin selittämisestä.

Hollon näkemykset mielikuvituksen ja estetiikan tärkeästä kasvatuksellisesta merkityksestä ovat varsin ajankohtaisia. Niillä on yhteyttä yhden arvostetuimman nykyfilosofin, yhdysvaltalaisen Martha C. Nussbaumin, näkemyksiin. Hollon tavoin Nussbaum esittää, että menestyksekkäässä koulussa sekä kasvattajat että kasvatettavat ymmärtävät mielikuvituksen tarpeellisuuden. Sen hyödyntämisen aiheeseen kuuluvat lähes kaikki tärkeät asiat, kuten ystävän kanssa keskusteleminen, pääomasiirtojen selvittäminen ja luonnontieteelliset kokeet. Nussbaum kehittää Hollonkin arvostaman intialaisen Nobel-palkitun Rabindranath Tagoren kasvatustajatuksia. Leikin, kertomusten ja jopa tanssin yhdistäminen (mielikuvitus)kasvatukseen on tärkeä edellytys sille, että kasvatettavista voi tulla empaattisia, kriittisiä ja oikeudenmukaisia demokraattista yhteiskuntaa rakentavia kansalaisia, jokaisen ihmisen mittaamattoman arvon – ihmisyyden – puolustajia. Hollon kasvatustajatuksukset ovat siis jo tietyssä mielessä esillä nykyaikanakin.

Hollon kasvatustajatteluun inspiroimana voidaan sanoa ideaalisen koulun olevan sellainen, jonka henki tai kokonaisvaikutelma ilmenee siten, että jokainen kouluun tulija kokee itsensä tervetulleeksi. Koulu yhteisön jokaisen jäsenen tulee voida omalla pakottomalla, luovalla tavallaan osallistua tämän hengen kehittämiseen. Se mahdollistuu, jos koulussa palkitaan muistakin kuin arvosanoista, esimerkiksi kohteliaasta ja muita huomioonottavasta käyttäytymisestä sekä aktiivisesta osallistumisesta koulun hengen luomiseen. Kasvatustajalla on tärkeä rooli koulun yhteisöllisyyden synnyttämisessä ja kehittämisessä. On tärkeää, että kasvatustajien ja kasvatettavien välillä on dialogia, julkisia tilaisuuksia, joissa käsitellään koulun arkista työtä ja muitakin tärkeitä asioita.

Tämän takia kasvatustajan tendenssin on tärkeää näkyä kaikissa koulun oppiaineissa. Tosiasiassa eri oppiaineiden sisällöt liittyvät toisiinsa siitä huolimatta, että ne käsittelevät – pinnallisesti tarkastellen – varsin erilaisia asioita. Mutta viime kädessä niissä on kysymys ihmisestä. Koulun kaikissa oppiaineissa on vahva humanistinen perusta, jota ilman niitä ei edes voisi olla olemassa. Ontologisesti ajatellen koulun opetussuunnitelman ytimenä voisi olla taidepainotteinen ajattelu. Sen perustana olisi mielikuvituksen pohjautuvan estetiikan ja tahtoon pohjautuvan etiikan vuorovaikutus. Näin taide- ja taitoaineet saisivat keskeisen ja arvoisensa aseman ihmisen kokonaisvaltaisessa kasvatuksessa.

Opettajankoulutuksen on tärkeää olla esteettis-eettisesti sävyttynyttä toimintaa, koska koulujen tulisi olla esteettisiä ”keitaita”. Jokainen opettaja on aina myös eettinen

kasvattaja. Opettajien tieteellistä kouluttamista täytyy myös harjoittaa. Koulutuksen pääpainon tulee kuitenkin olla siinä, että kasvattajat kykenevät mahdollisimman monipuolisesti hoitamaan tehtävänsä. Tämän takia kasvatuksen historian ja psykologian opintojen lisäksi (elämän)filosofinen pohdinta ja dialogisuuden harjoittelu ovat välttämättömiä opettajankoulutuksessa. Opettajan opinnoissa yleissivistyksellisyys on syytä olla keskeisenä elementtinä. Ennen muuta kasvattajan esteettisiä ja taiteellisia kykyjä tulee harjoituttaa. Kasvattajan tulee siis oppia käyttämään mielikuvitustaan kasvatustapahtumassa siten, että hän kykenee ymmärtämään sen, mikä kussakin tilanteessa vaatii erityistä huomiota eli hän tulee katsomuksellisesti ja kasvatuksellisesti näkeväksi.

Opettaja-kasvattaja oppii työtään käytännössä. On tärkeää, että kasvattaja toimii monissa erilaisissa työtehtävissä, pääasiassa sellaisissa tehtävissä, joissa oppii olemaan vuorovaikutuksessa erilaisten ihmisten kanssa. Kasvattajan on tärkeä tuntea ne olosuhteet, joista kasvatettavat tulevat.

Opettajan tulee olla ihminen, joka itsestään selvästi arvostaa jokaisessa ihmisessä ihmisyyttä sinänsä. Hänellä tulee myös olla ihanteita. Aito kasvattaja tahtoo olla rakentamassa yhdessä toisten kasvattajien, kasvatettavien – kaikkien ihmisten – kanssa nykyistä parempaa maailmaa ja hyvää elämää. Tällainen opettaja on todellinen kasvamaan saattaja.

Toiveeni on, että Suomessa koittaisi Hollon kasvatusajattelun ja ylipäätään kasvatustieteellisen ja kasvatustieteellisen tutkimuksen renessanssi. Peräänkuulutan, että kasvatustiede oppiaineena saavuttaisi sellaisen aseman, ettei sen relevanssi jäisi vain tieteellisen tutkimuksen piiriin, vaan antaisi vahvan lisän (kontribuution) myös kasvatusta koskeville käytännön toimille. Kasvatustieteen tulisi olla omalta osaltaan lasten ja nuorten – kaikkien ihmisten – hyvän elämän mahdollistaja ja puolestapuhuja.

Väitöskirjan myynti: Turun yliopiston kirjasto <http://kirjasto.utu.fi/julkaisupalvelut/>,
julkmyynti@utu.fi, puhelin 02 333 6662

Väitös on julkaistu Turun yliopiston sähköisessä
julkaisuarkistossa: <https://www.doria.fi/handle/10024/85782>